

ESGLÉSIA I PODER EN LA CATALUNYA MODERNA: LA LLUITA ENTRE CANONGES I BISBES (1500-1700)

Joan Lluís Palos Peñarroya

D'acord amb els seus privilegis, en els territoris de la Corona d'Aragó totes les responsabilitats de govern, tant en les institucions civils com en les eclesiàstiques, havien de recaure en els naturals del país¹; però tal com els fets demostraven, els Àustries mai no donaren senyals de prendre's massa seriosament aquesta mena de consideracions². La presència d'inquisidors castellans fou, més que llur pròpia actuació, la principal causa de les iredes de les classes dirigents catalanes contra el Sant Ofici. Com constatava un dels seus jutges en 1569, els representants dels tres estaments reunits al palau de la Diputació "tratan con mucha ynstancia que castelanos no sean inquisidores desta tierra y que se desmiembren las ynquisiciones de la corona de Aragón de las demás"³. Encara que les ingerències estrangeres podien apreciar-se en *altres* esferes del govern, en cap no resultava tan evident com en l'administració eclesiàstica. De poc serviren totes les reclamacions plantejades pels

1. En els primers segles de l'època moderna l'Església encara era molt lluny de ser una societat estructurada, la qual cosa ens obliga a fer un esforç de precisió terminològica. En primer lloc, cal tenir en compte que, com a tal, no tenia drets polítics; d'aquests, en tenien únicament un grup selecte format pels bisbes, membres dels capítols catedralicis, i els abats dels monestirs més poderosos i amb més arrelament al país. Pel que fa a la resta, la immensa majoria del clergat, tant secular com regular, tenia vedat el pas a les esferes del poder. D'altra banda, aquells individus no actuaven representant l'Església; quan anaven a les reunions de les Corts i de les Juntes de Braços, participaven en el govern de la Generalitat i en l'administració de l'Audiència ho feien a títol exclusivament personal. Només els agents capitulars enviats a les Corts estaven sotmesos als dictats dels seus capítols respectius. Tenint en compte aquestes precisions, sempre que d'ara endavant fem referència als eclesiàstics o a la participació política de l'Església ho farem per raons de comoditat, ja que ens referirem exclusivament als individus esmentats.

2. Aquesta fou una de les principals aspiracions de l'alt clergat a tots els territoris de l'antiga Corona d'Aragó que en el cas de Catalunya constituí una constant en les instruccions redactades per als síndics capitulars a cada una de les reunions de Corts. En un moment límit com el de 1626 la corona estigué disposada a accedir a la petició dels eclesiàstics a canvi del seu suport al projecte de reformes d'Olivares, però l'acord mai no arribà a consumir-se atès que ni tots els clergues donaren suport a la política reial ni les Corts es conclogueren mai.

A(rxiu)H(istòric)B(arcelona). *Corts, 1626*, fòl. 570, const. 40.

3. A(rxiu)H(istòric)N(acional) (Madrid), Inquisición, lib. 737, *l'inquisidor Gascó al Consell de la Suprema*, 6 de desembre de 1569, pàg. 23 dors.

canonges⁴. Des que en 1523 la corona havia obtingut el dret de presentació dels candidats, el nomenament dels prelats havia passat a ser una qüestió política massa delicada per a deixar-la en mans d'uns privilegis ancestrals⁵. La corona sabia perfectament que la percepció dels tributs eclesiàstics depenia en gran mesura de la col·laboració dels seus dirigents. D'altra banda, no s'amagà a ningú que determinades comarques, fossin les terres altes de l'Urgell o les planes del Rosselló, feien, per llur situació fronterera, un paper de primer ordre en l'estratègia general de defensa de la monarquia i els bisbes hi havien de portar a terme una tasca important. Si el rei volia fer arribar l'autoritat a tots els confins dels seus dominis, no podia renunciar a la possibilitat d'utilitzar els conductes eclesiàstics molt més ramificats i eficaços que els tentacles dels seus funcionaris: allà on no arribaven els ministres, els bisbes havien de realitzar una tasca de substitució, i quin dubte pot haver-hi que els originaris del propi país no sempre eren pel govern central els qui oferien més garanties de complir-la?⁶

Per la seva banda, els prelats tingueren la consciència clara d'estar lligats per un vincle de fidelitat al govern al qual devien el càrrec, tot i saber que això comportaria, en moltes ocasions, haver d'enfrontar-se amb les autoritats del Principat. Autoritats que, en 1640, no deixaren passar l'ocasió de presentar-los com els més servils turiferaris de la corona. En el moment d'esclatar la revolució, dels set prelats que en aquell moment residien a Catalunya -Tarragona i Tortosa estaven vacants- quatre -Solsona, Elna, Urgell i Lleida- fugiren immediatament al bàndol castellà i només tres (Barcelona, Girona i Vic) restaren a llurs seus fins que foren expulsats sota l'acusació de fomentar els interessos del rei d'Espanya. Pau Duran, d'Urgell, es convertí en el principal assessor del marquès de los Vélez i obtingué el nomenament per a la mitra de Tarragona;

4. Tret que indiquem el contrari, quan parlem dels canonges ens referim als membres dels capítols catedralicis i no als canonges regulars, títol amb el qual eren designats els monjos d'alguns ordes religiosos com el dels augustinians.

5. La identificació dels prelats esdevé una tasca relativament senzilla atesa la proliferació d'episcopologis, tot i que en general es limiten a consignar-hi els noms sense aportar cap mena de dada biogràfica. Entre altres, poden consultar-se els següents: EUBEL, *Hierarquia catholica recentioris aeri*, Roma, 1952, 2 vol.; GAUS, *Series episcoporum hispaniae*, J. SANABRE, "Episcopologio barcinonense (300-1943)", a *Boletín del obispado de Barcelona*, núm. 8 (1943), p. 274-287; LL. DE NADAL, *Episcopologio de Vic*, 3 vol. Vic, 1904; *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, 3 vol. Madrid, 1971-73. *Gran enciclopèdia catalana*, entrades corresponents a les diferents diòcesis.

6. Algunes valoracions sobre els mòbils de la corona en la selecció dels bisbes en J.H. ELLIOTT, *La rebelión de los catalanes (1598-1640)*, Barcelona, 1982, p. 225 i A. DOMINGUEZ ORTIZ, *Las clases privilegiadas en la España del Antiguo Régimen*, Madrid, 1973, p. 220.

altres, com el de Lleida, es reintegraren al circuit dels beneficis reials i foren nomenats per a diferents seus castellanès⁷. Hi hagué en aquelles dates persones que visqueren les hores més amargues de llurs vides: el de Solsona, Pedro de Santiago, estigué a punt de ser linxat per intentar escapar de la ciutat “molt a la ligera” de manera que “avia corregut molt perill sa vida y ques veu tant apretat de perderla que arrivà a confessarse ab un capellà quel acompanyava y fora estat molt possible succehirse sino fóra estada la sagacitat, industria y prudencia de don Josep Pons, baró de Ribelles”⁸.

Com a agents de la corona, molts arribaren a Catalunya després d'una llarga carrera de serveis als despatxos de la cort, a les ambaixades de les principals capitals europees o a l'aparell de la Inquisició. Aquest era el cas de Pedro de Santiago, Pau Duran, Jeroni Agustí, Pedro de Loazes o Joan de Enguera entre altres. Un cop instal·lats a llurs diòcesis continuaren treballant amb intensitat a favor del seu senyor i acataren fidelment les indicacions que arribaven de Madrid. Però sembla clar que la carrera eclesiàstica o política al Principat no entrava en els projectes personals d'uns bisbes que habitualment ni tan sols es prengueren la molèstia d'anar a les reunions de les Corts quan aquestes foren convocades. Llurs mirades estaven massa fixes en les mitres castellanès o americanes, les rendes i la consideració de les quals els permetrien comparar-se amb les millors famílies de l'aristocràcia del regne. Molts passaren com un llamp per les diòcesis catalanes en les quals ocuparen els càrrecs durant un període inferior a tres anys. Aquest fou el cas d'un terç dels prelats de Vic entre 1523 i 1700, de la meitat dels de Lleida i ni més ni menys que de 18 dels 32 que tingué Elna abans de passar a la jurisdicció francesa. Indubtablement, Catalunya no era una destinació cobejada; per a molts prelats no fou sinó l'obligada travessia en el desert abans d'entrar a la terra de promissió. Igual que qualsevol altre ministre del rei, en el moment de posar per primera vegada els peus en terra catalana podien sentir-se com Daniel al fossat dels lleons⁹. El desconeixement de la llengua i els costums del país en el cas dels estrangers, tot i ser un obstacle important, no era ni de bon tros el més difícil que haurien de superar. Primer de tot, els esperaven uns companys de viatge atents a la menor distracció per a tirar-s'hi al damunt. Quanta raó tenia el bisbe de Tortosa, don Joan de Moncada, quan en 1616 es compa-

7. M.R. GONZALEZ PEIRO, “Los predicadores y la revuelta catalana de 1640” a *IC(ongrès) d'Història (Moderna de C)atalunya*, vol. II, Universitat de Barcelona, 1984. p. 436.

8. Cit. B. DE RUBI, *Las Corts generals de Pau Claris. Dietari o procés general de corts de la junta general de braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan de març de 1641*. Barcelona, 1976, p. 179-180.

9. J.H. ELLIOTT, *La rebelión de los catalanes...* p. 85.

dia de “la soledad del prelado en tierra extraña, [por] no poder gozar del consuelo que yo con los mios, con mis amigos y parientes hallandome en mi propia tierra”¹⁰. Alonso de Coloma, que ocupà la mitra barcelonina al començament del segle XVII, necessità poc temps per a adonar-se del vesper on es trobava i arribà a la conclusió que “no merecía estar en Barcelona y suplicaría a su magestad que le desterrase en obispados de Serdeña o otras partes, solamente le sacasse de donde ay tantos pleitos”¹¹. Després d'això, era fàcil comprendre que Catalunya interessés només als catalans i que els estrangers que hi arrelaren fossin del tot l'excepció: només 31 bisbes -un vint per cent del total dels promoguts pels Àustries- feren carrera al Principat, on ocuparen dues o més diòcesis; d'ells, 16 eren catalans, 8 aragonesos o valencians i només 7 castellans (vegeu quadre 1). Però aquest tipus de dades no podien apaivagar les ires dels canonges que des de les primeres dècades del segle XVII refermaren llur protesta pel que consideraven una estrangerització de la jerarquia eclesiàstica de Catalunya.

Quadre 1

Relació de prelats que governaren més d'una diòcesi

1.	Agustí i Albanell, Antoni	aragonés	LL: 1561-76	TA: 1576-86	
2.	Alba, Manuel de	castellano	Sol: 1685-93	B: 1693-97	
3.	Cardona, Joan Baptista de	valenciano	V: 1584-87	T: 1587-89	
4.	Copons i de Tamarit, Jaume	catalán	V: 1665-74	LL: 1673-80	
5.	Despuig, Miquel	catalán	E: 1545-52	U: 1552-56	LL: 1556-59
6.	Diez de Aux	ecuatoriano	U: 1622-27	TA: 1627	
7.	Doria, Girolamo	genovés	E: 1530-32	TA: 1533-58	
8.	Duran, Pau	catalán	U: 1634-51	TA: 1639-51	
9.	Enguera, Joan de	valenciano	V: 1506-11	LL: 1510-12	
10.	Espés, Joan de	aragonés	Gi: 1507-08	U: 1515-30	
11.	Espinosa, Juan Manuel de	andaluz	U: 1655-63	TA: 1664-79	
12.	Fageda, Josep	catalán	Gi: 1660-64	T: 1664-85	
13.	Gil y Manrique, García	castellano	Gi: 1627-33	B: 1633-51	
14.	Loazes i Perez, Fernando	valenciano	E: 1542-43	LL: 1543-53	T: 1553 TA: 1560-67
15.	Loris, Joan Dimes	catalán	U: 1572-76	B: 1576-98	
16.	Magarola i Fontanet, Pere de	catalán	V: 1627-34	LL: 1634	
17.	Moncada i Gralla, Joan	catalán	B: 1610-12	TA: 1613-22	

10. A(rxiu)C(orona)A(ragó), C(onsell)A(ragó), leg. 270, doc. 87.

11. J. PUJADES, *Dietarii...*, edició a càrrec de J.M. Casas Homs, Barcelona, 1975-76, vol. II, p. 81.

18. Ninot, Josep de	catalán	Gi: 1664-68	LL: 1668-73	
19. Parceró, Gregorio	gallego	Gi: 1633-56	T: 1656-63	
20. Pérez y Maxó, Antonio	castellano	U: 1627-33	LL: 1633-34	TA: 1634-37
21. Reard, Onofre de	catalán	E: 1599-08	V: 1608-12	Gi: 1611-20
22. Requesens, Jeroni	catalán	E: 1537-42	T: 1542-48	
23. Robuster i Sala, Francesc	catalán	E: 1589-98	V: 1598-07	
24. Sanç i Còdol, Lluís	catalán	E: 1588	Sol: 1595-12	B: 1612-20.
25. Santa María Juan de	aragonés	Sol: 1694-99	LL: 1699-00	
26. Santiago, Pedro de	aragonés	Sol: 1640-44	LL: 1644-50	
27. Sentmenat, Ramón de	catalán	V: 1640-55	B: 1655-63	
28. Sunyer, Brauli	catalán	V: 1663-64	LL: 1664-67	
29. Terés i Borrull, Joan	catalán	E: 1579-86	T: 1586-87	TA: 1587-03
30. Tocco, Benedetto di	albanés	V: 1564-72	• Gi: 1572-83	LL: 1583-85
31. Tomàs Auter, Sever	catalán	Gi: 1679-86	T: 1685-00	

Però, en aquest punt, les coses no eren tan senzilles com els canonges pretenien. Si hom desitjava arribar a alguna mena d'acord amb la corona, primer calia superar una dificultat consistent a definir qui eren exactament els originaris del país. En el concili de Tarragona-Barcelona de 1564-65, els capitulars identificaren com a autòctons només els nascuts a la província eclesiàstica tarragonina¹². Però aquesta manera de veure les coses no coincidí amb la interpretació que feien els ministres reials que en aquest punt tenien a favor seu tot el pes de la tradició -aquesta tradició tantes vegades invocada pels canonges!-, ja que sempre s'havien considerat com a originaris els naturals de la Corona d'Aragó i, per tant, no hi havia cap motiu perquè es consideressin estrangers a Catalunya els aragonesos, els valencians o els mallorquins que molt abans de l'arribada dels Àustries al poder havien ocupat amb assiduitat els bisbats catalans sense que per això es plantegessin especials problemes de nacionalitat¹³. Tenint això en compte, la imatge d'una política suposadament usurpadora de dignitats eclesiàstiques per part dels Àustries s'esvania de manera molt considerable: el percentatge de prelats procedent dels territoris de la Corona d'Aragó es mantingué sempre a la vora del 75 per cent¹⁴ (vegeu el quadre 1). Si bé és cert que amb Felip II s'aguditzà la

12. J. BADA. *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*. Barcelona, 1970, p. 200.

13. M. BATLLORI, "Temes i problemes de la història religiosa de Catalunya", *I.C.H.M.C.*, vol. II, p. 372.

14. Per al conjunt del segle XVI, incloent-hi per tant el període anterior a 1523, aquest percentatge se situa en el 69,8. Vegeu també M. BARRIO GONZALEZ, "Notas para el estudio sociológico de un grupo privilegiado del Antiguo Régimen. Los obispos del Principado de Cataluña, 1600-1835", a *I.C.H.M.C.*, vol. II, p. 510-511.

tendència a escollir candidats castellans, això no es féu mai a costa dels "naturals", sinó d'altres estrangers, sobretot italians, que durant el regnat de Carles V havien ocupat un destacat lloc per a desaparèixer del tot a partir dels anys centrals del segle XVI; a més, fou també amb Felip II quan augmentà la proporció de bisbes estrictament catalans¹⁵. En definitiva, si realment la corona desitjava col·locar castellans en els llocs claus de l'organització eclesiàstica catalana, tal com semblava que ho entenien els canonges, haurem de concloure que la seva actitud fou, com a mínim, desconcertant. En realitat, és difícil atribuir a la monarquia una línia de comportament coherent. A grans trets, la presència de catalans no féu sinó augmentar amb el temps i passà d'una clara inferioritat numèrica (en relació d'1 a 2), durant la primera meitat del segle XVI, a un pràctic equilibri amb els "estrangers" en el regnat de Carles II. No cal dir que les proporcions no eren les mateixes a tots els bisbats. Dels tretze bisbes que tingué Barcelona fins a 1640, deu foren catalans. Encara que a la capital aquesta superioritat minvà a partir de 1652 (només 2 catalans sobre un total de 5 bisbes entre l'esmentada data i 1700); en contrapartida, augmentà palesament en diòcesis com Girona (7 sobre 8) i Vic (5 sobre 6)¹⁶. Els bisbats on es mantingué més clarament l'hegemonia dels no catalans - Tortosa i Lleida - foren aquells que comprenien una porció important de territoris valencians i aragonesos.

15. Aquest canvi d'actitud ha estat atribuït, per alguns autors, a la voluntat de Trento de canalitzar l'intervencionisme reial en la presentació dels prelats. Vegeu J. BADA, "Orígens dels bisbes de les seus catalanes 1500-1835" dins *Qüestions de vida cristiana*, CXIII, Abadía de Montserrat, 1982, p.105.

16. Vegeu també comentaris de F. CARRETES CANDI, *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, Barcelona s/d. vol. IV, p. 886-887.

Quadre 2

Procedència dels bisbes de Catalunya¹⁷

	1523-1563					1563-1640					1640-1700				
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
Barcelona	4			1		6	1	1			2			3	
Girona	1		1			4	1	3	1		7			1	
Lleida	1	4				4	3	3	1		3	4	2		
Tarragona	1	1		1		3	4	4				3	1		
Tortosa	1	1	1	1	1	2	3	4			2			1	1
Urgell	2	3				4	2	1	1		3	1	2		
Vic			1			6	4	1	1	1	5	1			
Elna	5	2	2	2		13	1	4							
Solsona						2	1	3			2	3	1		
total	15	11	5	5	1	44	20	24	4	1	24	12	11	1	0
%	40	30	13	13	3	47	22	26	4	1	50	25	23	2	0

A. Catalans. B. Procedents dels territoris de la Corona d'Aragó. C. Procedents d'altres territoris. D. Procedents de regnes extrapeninsulars de la monarquia. E. De procedència desconeguda o dubtosa. Per descomptat, cada xifra exclou l'anterior.

En el moment d'escollir els candidats, la corona havia de pensar detingudament les característiques de la destinació a la qual serien enviats, ja que el que s'esperava d'ells era ben diferent segons la diòcesi de què es tractés: Tarragona exercia una especial influència en qüestions organitzatives i doctrinals; Barcelona, com a centre polític, requeria un bon negociador; Urgell i Elna, atesa la seva proximitat a la frontera, feien un important paper en l'estratègia militar; Vic era especialment conflictiva per la bel·ligerància dels seus canonges i els profunds conflictes socials que assotaven la seva comarca;

17. Prenc en consideració els nomenaments fets a partir de 1523, és a dir, a partir de la data en què la corona obtingué el dret de presentació dels prelats. Pel que fa a la resta, utilitzo com a criteri de divisió dues dates com són el final del Concili de Trento i la revolució de 1640 que marquen sengles punts d'inflexió en la política de nomenaments episcopals. Vegeu J. BADA, "Orígens dels bisbes de les seues catalanes...", p. 104.

Solsona, almenys en els seus inicis, reclamava la sagacitat d'algú capaç d'afermar la seva autoritat entre uns veïns manifestament adversos. Tot això exigia un estudi acurat dels candidats i cal pensar que, especialment després de Trento, quan Roma va estrènyer els cargols, no es regatejaren esforços en aquesta direcció. Bastants dels elegits gaudiren d'una bona preparació acadèmica -gairebé el seixanta per cent foren doctors en teologia o dret canònic¹⁸-, mostraren una altura moral fora del comú i donaren senyals de prendre's seriosament la tasca que se'ls encomanava¹⁹. Els canonges els criticaren amb duresa pel seu absentisme i no hi ha dubte que en alguns casos tenien raó, però no *hi ha* cap motiu per a pensar que els prelats de Catalunya fossin especialment exagerats en aquest comportament. A més, la corona donà mostres, també per la banda que l'afectava, del seu interès a evitar que es produís aquesta situació; des dels anys centrals del segle XVI deixaren de fer-se nomenaments de l'estil dels de Girolamo Doria a Tarragona (1533-58), Adriano de Utrecht a Tortosa (1516-22), Silvio Passarino a Barcelona (1526-29) o Cèsar Borgia a Elna (1495-99), cap dels quals no creuà mai l'atri de llurs respectives catedrals. L'amplitud del nostre espectre cronològic, amb els canvis de circumstàncies consegüents, impedeix desxifrar l'ordre de prioritats en la selecció. Tanmateix, un fet sembla clar, i és que la monarquia conjugà per a ella un doble criteri: d'una banda les diòcesis catalanes es trobaven en el punt de sortida en la carrera de bastants dels prelats -per a més del vuitanta per cent constituï la primera destinació, - mentre que, d'una altra banda, la conflictivitat d'algunes d'elles aconsellava enviar homes experimentats a les tasques de govern, com es reflecteix en el fet que al llarg del segle XVII l'edat mitjana dels bisbes en el moment de prendre possessió del càrrec estigués al voltant dels 52 anys²⁰. Però l'experiència, tot i ser un factor important, no era l'únic; la possibilitat de portar a bon terme la seva gestió depenia també d'un altre tipus d'imponderables que tenien molt poc a veure amb l'edat, la formació o el lloc d'origen. En expirar el seu mandat, l'èxit o el fracàs de cada bisbe dependria en gran mesura de la seva habilitat per a conviure amb el poderós i influent col·legi catedralici.

"May falta que fer ab aquest bon home del nostre prelat". L'amarga ironia continguda en aquestes paraules extreïtes de la correspondència d'un canonge de Vic amb un company de Barcelona reflecteixen el clima de les relacions entre bisbes i canonges ja al final del segle XVI²¹. Durant la seva visita

18. M. BARRIO GONZALEZ, "Notas para el estudio sociológico..." p. 511.

19. A. DOMINGUEZ ORTIZ, *Las clases privilegiadas...* p. 236 i s.

20. M. BARRIO GONZALEZ, "Notas para el estudio sociológico..." p. 510-11.

21. A(rxiu)C(apítular)V(ic), C(artes)T(ramešes) *del capítol de Vic a Antoni Vila*, 2 d'octubre de 1599. Sobre la violència armada entre canonges i bisbes vegeu X. TORRES, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, 1991, p. 84 i s.

apostòlica a Barcelona en 1662, el bisbe de Barbastre no pogué sinó posar-se les mans al cap en comprovar les maneres que els canonges feien servir per a tractar llur prelat. Però els problemes venien de lluny. Un incident esdevingut a la catedral de Vic pel juliol de 1599 il·lustra perfectament fins a quin punt els nervis estaven a flor de pell. En una confidència d'amic, el canonge Sebastià Soler explicava com en acabar la missa conventual del capítol havia tingut una forta discussió amb el cabiscol, el qual utilitzà "paraules tan desvergonyides" que l'assumpte passà ràpidament als fets i s'organitzà una trifulga "en la mateixa església catedral entre persones eclesiasticas y de dignitat y ab gran escandol del poble" que havia assistit a la cerimònia. Possiblement l'incident no hauria anat més enllà si no hagués estat perquè, a l'infortunat canonge, la consciència li impedia d'agafar el son recordant-li com havia incorregut en una pena d'excomunió per un delict de "percutio clerici". Desitjós de sanar la seva ànima, Soler havia consultat els manuals de dret canònic del moment i havia comprovat, per a desgràcia seva, que segons les darreres disposicions pontificies l'aixecament de l'excomunió quedava a l'"arbitre del bisbe". Malgrat les bones disposicions, això ja no s'ho podia empassar i preferí anar a Roma per sol·licitar l'absolució papal abans que "aver de humiliarme al bisbe demanantli la absolutio"²³.

Durant els primers decennis del segle XVII, la tensió entre canonges i bisbes degenerà en una cadena de violència capaç d'il·lustrar les millors pàgines dels annals del terrorisme. En 1602 el bisbe de Vic fou objecte d'un atemptat quan "estant-se pasejant defora la ciutat divendres al quinse del corrent li tiraren tres pedrenyalades des de la muralla", de manera que es veié obligat a posar "gent armada en sa casa y estant tancat son palau tingué més de cent homens armats y de guarda" en previsió de nous atacs per part dels canonges²⁴. En 1616 un atemorit bisbe de Tortosa escrivia al Consell d'Aragó explicant com durant la nit del 14 de febrer, mentre es trobava dormint a la seva cambra, fou objecte d'una agressió amb trets d'arcabús que travessaren "la ventana de su estudio ... y otra puerta muy rezia de otro aposento donde dormia y llegó una bala hasta los pies de su cama muy cerca de poderle herir"²⁵. El pobre bisbe no tenia cap dubte sobre la direcció que havien de prendre les seves sospites, i encara que els fets mai no foren aclarits, ningú no pogué treure-li del cap que tot era fruit d'una acció organitzada pel capí-

22. Cit. per P. FATJO GOMEZ, "La catedral de Barcelona y la visita apostólica de 1661-1663" a *I.C.H.M.C.* vol.II, p. 466.

23. ACV, CT de Sebastià Soler a Antoni Vila, 1 d'agost de 1599.

24. J. PUJADES, *Dietari...*, vol. I, p. 217.

25. ACA, CA, leg. 270, doc. 44, febrer de 1616.

tol. Un mes després de l'incident de Tortosa, l'escenari dels enfrontaments es traslladava a les diòcesis d'Elna, on els canonges feren destrossar el seient del bisbe en el cor de la catedral per a dirigir-se, a continuació, al seu palau a fi d'agredir el prelat en persona. La situació d'Elna arribà a l'extrem que la justícia reial hi hagué d'intervenir per a empresonar els canonges que lideraven el que anava pel camí de convertir-se en una autèntica revolta antiepiscopal. Però els agutzils no sabien bé amb qui se les havien: pocs dies després d'ingressar a la presó, els canonges "tomando por la fuerza las llaves de la cárcel y al carcelero" es fugaren per presentar-se poc després davant la residència del bisbe "desafiándole y hablando palabras muy indecentes y escandalosas"²⁶.

Davant d'incidents d'aquest calibre es fa difícil deslligar el que podien ser accions organitzades corporativament pels capítols de simples escaramusses empreses per una minoria. En molts sentits, la imatge dels enfrontaments entre bisbes i canonges no és més que el resultat de la parcialitat de les fonts. Es indubtable que aquests enfrontaments es produïren i així ho reflecteix amb nitidesa la correspondència dels afectats. Però no podem perdre de vista que aquestes cartes foren redactades en els moments de més tensió. La correspondència esmentada és un reflex de les tensions en la mateixa mesura que els balanços comptables reflecteixen les preocupacions econòmiques. És molt possible que la majoria dels capitulars amb prou feines tinguessin res a veure amb els enfrontaments contra els bisbes. D'altra banda, no és senzill comprendre el caràcter d'aquestes dissensions sense tenir abans en compte la identitat dels contendents, ja que aquest era un conflicte que tenia poc a veure amb qüestions estrictament religioses. En primer lloc, les tensions s'inscrivien en el clima generalitzat de violència i divisió interna que vivia la societat catalana de principis del segle XVII, com demostrava el cas de Vic, on la lluita entre bisbes i canonges no era sinó un capítol més de la guerra entre nyerros i cadells, de manera que "los beneficiats afavoreixen al bisbe i la ciutat als canonges. Los ñarros volen als canonges y los cadells al bisbe"²⁷. Els canonges esgrimiren diferents arguments per a explicar la causa dels desacords. El més utilitzat es basava en l'origen dels prelats: una i altra vegada intentaren d'explicar que les aigües tornarien al seu curs quan la corona respectés les tradicions i nomenés exclusivament catalans dedicats per complet a les seves tasques; però era evident que aquesta mena de declaracions no feien més que ocultar la vertadera arrel dels problemes que només en una petita part eren de caràcter nacionalista. L'experiència s'estava encarregant de demostrar com

26. ACA CA, leg. 270, doc. 87, 7 de març de 1616.

27. J. PUJADES, *Dietari...*, vol. I, p. 217.

l'origen dels prelats tenia poc a veure amb la placidesa de les relacions i que aquesta mena d'al·legats entraven en flagrant contradicció amb la realitat quotidiana: com més implicats estiguessin els prelats amb la situació del país més probabilitats hi havia que acabessin formant part d'alguna de les múltiples faccions que dividien l'alta societat. Sense anar més lluny, un bisbe català de soca-rel, com Francesc Robuster, hagué de fugir en 1602 de la seva seu a Vic "per les tribulacions que son en aquella ciutat entre lo dit bisbe i los canonges"²⁸. Robuster no fou capaç de guanyar la guerra al capítol, però del cert que la hi havia declarada amb totes les de la llei. Com a bon coneixedor de la seva terra sabia les regles del joc i on havia de buscar els seus homes de manera que, quan es veié en dificultats, no dubtà ni un segon a contractar els serveis d'una colla de bandolers²⁹. Mentre que entre els bisbes més polèmics hi havia catalans com Duran, Sentís, Montcada, Loris, Cassador o Rovirola, alguns estrangers gaudiren plenament de les benediccions i l'aprovació dels capítols. En aquest sentit, un dels exemples més eloqüents fou el de Luis de Armendáriz, natural de Quito i bisbe d'Urgell durant els primers anys de la dècada de 1620³⁰. A pesar del seu origen, Armendáriz fou recordat durant dècades pels canonges com un dels millors prelats que havia passat per la diòcesi fins a l'extrem que quan morí en 1627 Pau Claris en persona s'encarregà de realitzar les gestions per obtenir l'honor que el seu cos descansés sota les llores de la catedral d'Urgell³¹.

En altres moments, els capítols recorregueren a l'absentisme dels prelats per a justificar el seu descontentament. Aquesta era l'argumentació dels de Solsona quan el 1621 escrivien als seus companys de Girona explicant-los com "se servirà V.M. veurer quan infeliç stat son arribades les coses de esta nova Iglesia catedral de Solsona tan pobre i poch fundada en sos principis com ayudada de son espos y prelat que ha moltissim temps que la te dexada, tant disertit de ella com si no fos sa Iglesia ni ha pogut merexer de sa Rvma. que en esta tan gran tormenta y borrasca sia vingut a valerla, ayudarla y com a bon pilot governarla, per mes que ab embaxades de canonges y cartes molt encarides se li sia suplicat, y així mateix ab gran perill y desventura, poch manco que la que tingueren los eclesiastichs en França siam arribats los canonges y principals ministres de la mateixa Iglesia"³².

28. J. PUJADES, *Dietari...*, vol. I, p. 217.

29. X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 87.

30. J. REGLA, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1980, p. 111. Armendáriz abandonà la diòcesi d'Urgell per ocupar el lloc de virrei en uns anys tan difícils com els de 1626-27.

31. LL. ROUIRERA, *Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al tractat dels Pirineus*, Barcelona, 1987, p. 71 i 228-229.

32. A(rxiu)C(apítular)G(irona), C(cartes)R(ebudes), *dels canonges de Solsona als de Girona*, 26 d'octubre de 1621.

Tanmateix, és difícil de creure en la sinceritat d'aquestes lamentacions. Si per damunt de qualsevol altra consideració els bisbes eren uns agents de la corona, qualsevol canonge sabia bé que, des del punt de vista dels seus interessos, era preferible un prelat despreocupat que no interferís gaire en els assumptes del bisbat que un de gelós, amb ganes d'agradar a la cort, ansiós de fer carrera i, per tant, disposat a prendre's seriosament les indicacions que li arribessin des de Madrid. Armendàriz triomfà a Urgell perquè gairebé no governà i deixà en pau el capítol.

En realitat, les diferències entre bisbes i canonges eren tan velles com la història d'ambdues institucions i en no pocs casos arrencaven de litigis ancestrals motivats per la percepció dels delmes i l'administració de certs drets³³. Però la tensió havia pujat molts enters a partir de Trento, alguns decrets del qual anaven directament encaminats a reforçar el poder de les mitres. En el concili provincial de 1565-66, els canonges s'oposaren unànimement a l'aplicació d'algunes d'aquestes disposicions, en especial les que plantejaven la incompatibilitat d'oficis, la limitació de les absències o les que atorgaven als bisbes facultats per a supervisar llurs rendes i corregir llur comportament³⁴. La posada en marxa de la normativa tridentina fomentà un ambient de mútua desconfiança que fou la guspira necessària per a revifar les brases de velles hostilitats. Quan el bisbe de Lleida pretengué reunir un sínode diocesà a fi d'estudiar l'aplicació dels nous decrets, els canonges no tingueren cap dubte sobre la seva veritable intenció que segons ells no era altra que la de "destruir tots nostres privilegis ans de venir a termens de justícia"³⁵. Ja des dels temps medievals, la independència econòmica dels capítols i els drets polítics de llurs membres havien contribuït a l'establiment entre ells d'un ordre d'interessos completament aliè a l'autoritat dels bisbes. Però l'empenta que reberen de Trento féu que molts pensessin que anava arribant l'hora d'acabar amb aquella situació, de "corregir sus libertades y castigar sus excesos y delictos" i fer entrar en raó aquests homes "de dura cerviz"³⁶. En gran mesura, ens trobem davant un problema de convivència que despertava reaccions fortament emocionals. Mentre molts prelats passaren d'un càrrec a un altre sense gairebé tenir temps de situar-se, els canonges representaven la continuïtat en el govern de les diòcesis, la qual cosa facilità el fet que acabessin atribuïnt-se prerrogatives que excedien àmpliament les que tenien assignades. Quan en

33. X. TORRES, *Els bandolers...*, p. 85-86.

34. Sobre l'oposició dels canonges a algunes disposicions tridentines durant la segona fase del concili provincial celebrada a Barcelona, vegeu J. BADA, *Situació religiosa de Barcelona...*, p. 208.

35. A(rxiu)C(apítular)B(arcelona), C.R., *el capítol de Lleida al de Barcelona*, 24 de desembre de 1604.

36. ACA. CA, leg. 264, doc. 129, abril de 1588.

1634 el bisbe Duran arribà a la Seu d'Urgell, pogué comprovar com els canonges no solament s'havien pres la llibertat de vendre propietats de la mitra aprofitant el període vacant, sinó que a més pretenien atribuir-se el dret de sancionar els prelats privant-los de l'assignació econòmica que tenien establerta³⁷. Com tota reacció emotiva, aquesta tenia un component estrictament personal: alguns bisbes -especialment en el cas dels nascuts al Principat- procedien de nivells socials inferiors al dels canonges, havien realitzat estudis en universitats castellanques o italianes, eren més joves i, sobretot, tenien al seu davant un futur esperançador que contrastava amb l'horitzó gris i limitat que s'oferia als canonges.

Puntualment, els capitulars intentaren plantejar llurs reclamacions en termes de reivindicació popular. En 1640 els canonges d'Urgell no dubtaren a presentar-se com els defensors de la pàtria "per esser nosaltres los que en estes parts havem procurat ab totes veres la deffensa desta Provintia y haver procurat ab particular vigilancia perseguir los enemichs della"³⁸. Però era difícil que aquesta estratègia arribés a cap resultat positiu, ja que era evident que els canonges d'Urgell no encarnaven en absolut els interessos de les comarques de la muntanya. Molts dels seus membres eren fills de bones famílies de Barcelona que havien arribat a la Seu portats pels avatars de la fortuna i, per tant, ells mateixos podien ser considerats com a estrangers pels mateixos habitants de la ciutat. El cas del canonge Francesc Palau, de Vic, n'és un exemple paradigmàtic. Malgrat ser un dels polítics catalans més actius en la lluita contra els allotjaments de l'exèrcit durant el quinquenni 1635-40 i un estret col·laborador de Claris a les Juntes de Braços de la Generalitat, Palau veié com la seva residència era un dels primers objectius de les turbes als motins de Vic l'abril de 1640³⁹. Als ulls de la població, els enfrontaments entre bisbes i canonges tenien tota l'aparença d'una lluita pel poder lliurada en les capes més altes de la piràmide social i, en aquest sentit, podien considerar-la un apartat més de la guerra privada entre faccions aristocràtiques.

37. Precisament la decisió de privar el bisbe Duran de la quantitat destinada a la seva manutenció durant quinze dies, adoptada pel capítol en 1636, fou una de les primeres guspines que feren calar el foc de les desavinences que a partir d'aquí serien constants fins a l'estiu de 1640. Quan fou comunicada a Duran la decisió, respongué "que a pesar del Capítol se farei donar les distribucions i per so fontll privat de altres quinze dies" cit. per LL. ROURERA, *Pau Duran...* p. 64.

38. A(rxiu)H(istòric)C(omarcal)B(alaguer). I, 1.2. Correspondència, Cartes rebudes, *els canonges d'Urgell als cònsols de Balaguer*. 12 de setembre de 1641.

39. LL. DE NADAL, *Episcopologio...*, vol. III, p. 486.

